

## COVID-19 SALGINI VE SAĞLIK HABERCİLİĞİ: PROF. DR. ERKAN YÜKSEL İLE SÖYLEŞİ

Selin MADEN\*

Maden, S. (2020). "Covid-19 salgını ve sağlık haberciliği: Prof. Dr. Erkan Yüksel ile söyleşi".  
*Etkileşim*, 6, 205-213. doi: 10.32739/etkileşim.2020.6.83

*Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.  
This study complies with research and publication ethics.*

Sağlık haberciliği, kökleri 19. yüzyıla kadar uzanan ve günümüze kadar süregelen bir habercilik pratiğidir. Bireyleri sağlık alanında bilgilendirme faaliyetleri, Osmanlı döneminin ilk Türkçe gazetesi olarak kabul gören *Takvim-i Vekayi* ile başlamış ve bugüne değin devam etmiştir. Yaklaşık iki asırlık zaman diliminde sağlık haberleri, sağlığa ilişkin önemli gelişmelerin halka aktarılmasında önemli bir işleve sahip olmuştur. Hastalıklar, tedavi yöntemleri, ilaçlar vb. insan sağlığıyla ilintili çok sayıda konu, bu haberlerin temasını oluşturmaktadır. Günümüzde ise gelişen teknolojilerle birlikte hem geleneksel hem de yeni medya, haberlerin daha geniş okur/izler kitleler ile buluşmasına katkı sağlamakta ve bu tür haberlerin giderek popülerleşmesinde etkili olmaktadır. Son dönemde ise Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19'a (Koronavirüs) ilişkin haberler, sağlık haberciliğinin kazandığı popülerliğin önemli bir göstergesidir.

Koronavirüs, kısa sürede dünya geneline yayılmasının ardından bir salgına dönüşmüş ve sonrasında da sağlık haberlerinde en çok işlenen konulardan biri haline gelmiştir. Salgının ilk aşamasında üretilen haberlerde, virüsün ortaya çıkış nedenleri ele alınmış ve tartışılmıştır. Hastalığın yayılmaya devam ettiği bu süre zarfında can kayıplarının yaşanması, istatistiksel verilerin haberlerin başat konusu haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Hastalığa yakalanan kişi sayısının her geçen gün artmasının ardından haberlerde hastalıktan korunma yolları ve hastalığa karşı alınması gereken önlemler işlenmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra haberlerde, uzmanlar ve yetkililer tarafından yapılan açıklamalara da yer verilmiştir. Gelinen son noktada ise virüsün yok edilmesine yönelik bilim insanları tarafından yapılan çalışmalar, geliştirilen aşı ve ilaçlar haberlere sık sık konu olmuştur. Pandemi sürecinde sayısal açıdan büyük bir ivme kazanan sağlık haberleri, salgının farklı yönlerinin okurlar ile paylaşılmasında önemli bir araç

\* Araştırma Görevlisi, Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi,  
selin.maden@uskudar.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4426-1240

olarak kullanılmıştır. Ancak bu süreç, doğru habercilik uygulamalarının yapıp yapılmadığına ilişkin tartışmaları ve etik ilkeler ile ilişkisine yönelik sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda, pandemi sürecinde kitleler ile paylaşılan haberler iletişim çalışmalarına konu olmaya başlamış ve iletişim bilimleri perspektifinden incelemeler ön plana çıkmıştır.

Koronavirüs salgını döneminde sağlık haberciliğinin bir değerlendirmesini yapmak üzere, sağlık haberciliği konusunda kaleme aldığı yazılar ve yaptığı çalışmalar ile alana büyük katkı koyan Prof. Dr. Erkan Yüksel ile bir söyleşi gerçekleştirdik. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erkan Yüksel, sağlık haberciliğinin genel bir çerçevesini çizerek, salgın dönemini habercilik bağlamında analiz etti.

*-Koronavirüs salgını ile birlikte ön plana çıkan ve iletişim alanında popülerleşen "sağlık haberciliği" Türkiye'de nasıl bir tarihsel gelişim göstermiştir?*

Sağlık haberciliğinin Türkiye'de ve bütün dünyada popüler hale gelmesi aslında 1990'ların sonu ve 2000'li yıllarla başlar. 2010'lu yılların başı, Türkiye'de sağlık konulu yayıncılığın medyada belki de zirve yaptığı yıllardır. Bu durumun küresel ve yerel pek çok nedeninin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü o yıllar "sağlıkta dönüşüm hareketlerinin" yaşandığı yıllardır. En çok tartışılan ve eleştirilen ise "sağlığın ticarileşmesi" konusudur. Bir yandan medyanın da etkisiyle toplumun sağlık anlayışı değişirken diğer yandan sağlıklı ve uzun yaşam hikâyesi ekseninde doğru ya da yanlış, yararlı ya da zararlı, neredeyse her türlü ürün, hizmet ya da içerik müşteri bulabilmiştir. Dolayısıyla Koronavirüs, sağlık haberciliğinin ulaştığımız noktadaki en son halkasıdır.

*-Sağlık haberciliği, iletişim kuramları perspektifinden hangi kuram ya da kuramlarla örtüşmektedir?*

Medyaya yönelik tüm kuramlarla bir şekilde sağlık haberciliğini ilişkilendirebiliriz. Literatürde sağlık haberciliğine yönelik eleştirilerin daha çok eleştirel kuramlar bağlamında ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Başta da belirttiğim gibi sağlığın metalaşmasına ve en nihayetinde kapitalizme yönelik eleştirilerin daha çok dile getirildiğini belirtebiliriz.

*-Gazetecilerin sağlık haberciliği yaparken uymaları gereken temel etik ilkeler nelerdir? Hâlihazırda var olan etik ilkeler yeterli midir? Medyanın etik ilkelerin uygulanmasındaki rol ve sorumlulukları nelerdir? Türk medyası sağlık haberciliğinde etik ilkelere uygun davranma bakımından ne düzeydedir?*

Türkiye'de sağlık haberciliği alanında hizmet veren en az üç dernekten ve bunların etik anlayışlarından söz edebiliriz. Dünyada bu alanda hizmet veren daha pek çok derneğin de kendine göre bir takım etik ilkeleri ya da bildirgeleri mevcut. Bunun dışında sağlık haberlerinde dikkat edilmesi gerekenlere ilişkin çeşitli kılavuzlar var. Türkiye'de ilk dernek olan Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği'nin etik ilkelerini ele alacak olursak bunlar bile bence fazlasıyla yeterli... Mesele etik ilkeleri art arda sıralamak değil, bu ilkelere uygun yayın yap-

mak. Türkiye’de sağlık konulu yayıncılık ilkelerinin belirlenmesine yönelik bizim de ekibimizle birlikte 2010 yılında başlayan ve üç yıl süren kapsamlı bir proje çalışmamız oldu. *Check Up Sağlık İletişimi* adıyla proje raporumuzun özetini kitap haline getirdik. Ardından Asuman Kaya arkadaşımız dünyadaki sağlık haberciliğine yönelik etik kılavuzları incelediği bir doktora tezi yazdı. Ona da YÖK tez tarama sistemi üzerinden erişilebilir. Yani bu konuda dikkat edilmesi gerekenler zaten pek çok yerde ortaya konulmuş, irdelenmiş durumda. Yine bizim arkadaşlarımızla birlikte gerçekleştirdiğimiz pek çok çalışmada bu etik ilkelere ne kadar uyulduğunu konu alan araştırmalar yaptık. Bunlara internet üzerinden erişebilirsiniz. Hepsisi açık kaynaktır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlara baktığımızda etik ihlallerin bariz bir şekilde devam ettiğini söyleyebiliriz... Siz de biliyorsunuz ki etik ilkelerin yasal bir yaptırımı yoktur. Bu ilkeler kişinin vicdanı ile karar vermesine yardımcı olabilecek, neyin iyi ve neyin kötü olduğunu ifade eden ilkelere. Dolayısıyla kararı verecek olan sağlık haberini yapan muhabirler ve bu haberleri yayınlayan editörlerdir. Asıl sorun ise işte buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkiye’de sağlık muhabirliği gibi bir alanın var olup olmadığı tartışmalıdır. Medya kuruluşlarında kadrolu uzman sağlık editörleri yoktur. Sağlık haberlerini yapanların önemli bir kısmı, genelde muhabirlik mesleğine yeni adım atmış, ilk habercilik deneyimlerini kazanmaya çalışan acemi muhabirlerdir. Muhabirlik deneyimi kazandıktan sonra başka alanlara kaymakta ya da muhabirlik heveslerini aldıktan sonra meslekten ayrılmaktadırlar. O nedenle Türkiye’de yalnızca sağlık alanına bakan, sağlık haberciliğini bilen, etik ilkelerinin farkında olan ve bunlara dikkat eden sağlık muhabiri sayısı oldukça azdır. Mesele etik ilkeler değil sağlık haberciliğinde uzmanlaşmanın bir türlü sağlanamamasıdır. Uzmanlaşmanın sağlanamamasının başlıca nedeni de muhabirlerin kendileri değil, yayın kuruluşlarının yönetim yapısı ve anlayışıdır. Onun da daha başka neden ve unsurlara bağlı olduğunu elbette söyleyebiliriz.

*-Bazı araştırmacılar günümüzü “gerçek ötesi çağ” olarak adlandırmakta ve bu çağda yalan haber olarak nitelendirilen haber üretimlerinde yaşanan artışa dikkat çekmekte. Yalan haber konusu sağlık haberciliğinde de çok tartışılıyor. Gerçeği yansıtmayan sağlık haberleri bireyleri ve toplumu nasıl etkilemektedir? Sağlık haberciliğinde yalan haberden kaçınmak mümkün müdür?*

Bu soru karşısında yıllar önce sunduğum bir bildirinin başlığı aklıma geldi: “Medya Etiğine Holistik Bakış”... Yani medya etiği toplumsal etik anlayışlarının dışında bir şey değildir. Bir toplumun etik anlayışı mesleğe, kişiye, duruma göre değişmez. Ya tümüyle vardır ya da yoktur, sorunludur. Medya etiğini hukuktan, ekonomiden, siyasetten hatta günlük yaşamdaki etik anlayışlardan farklı değerlendiremezsiniz. Ben şöyle bir benzetmede bulunuyorum: Diyelim ki kalp krizi geçirmiş bir hastamız var. Hastaneye gidiyor ve by-pass ameliyatı olup kalbindeki sorun gideriliyor. Medya etiğini de böyle değerlendirelim. Medya kalp krizi geçirdi ve biz dışarıdan kimi müdahalelerle onu olması gerektiği gibi işler hale getirdik. Peki, sonra ne oluyor? Ameliyat öncesinde onu hastalıklı kılan aynı çevreye geri dönüyor. Aynı eve, aynı kahvehaneye, aynı ortamlara... Yani onu hasta eden yere... Sonra ne oluyor? Birkaç yıl sonra yine

aynı sorun tekrar ediyor. Mesele medyayı etik ilkelere uyar hale getirmek de değil o halde... Mesele toplumsal bir iyileşmenin, toplumsal bir sağlığın gerçek sağlık hali olduğunu anlamakta yatıyor. Toplumda yalan ne düzeyde ise medyada da yalanın o düzeyde olduğunu düşünüyorum. Medyanın diğer alanlarında yalan habercilik ne düzeyde ise sağlık haberciliğinde de o düzeydedir elbet... Bizim *Check Up Sağlık İletişimi* kitabımıza bakılırsa oradaki tartışma ve görüşlerden hareketle yalnızca yalan habercilik anlamında değil daha pek çok çarpık alanda sorunların olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu çalışmada ülkemizde sağlık haberciliği alanında söz sahibi 150 medya ve sağlık profesyoneli ve uzmanla görüştük. Onların işaret ettiği konuları masaya yatırdık. İki kez çalıştay düzenleyerek sağlık haberciliğinin farklı boyutlarını bir araya getirmeye çalıştık. Çarpıcı bir noktayı daha söyleyeyim: O yıllarda Türkiye’de yalan, yanlış, çarpıtma ya da çıkar amaçlı içerikler karşısında müdahale etmesi gereken ya da müdahale etmesi beklenen kamu ve sivil toplum örgütleri arasında iletişim ve işbirliğinin çok zayıf bir düzeyde bulunduğunu gördük. O günden bu güne pek çok mesafenin kat edildiğini söyleyebiliriz belki, ama bugün hala iletişim ve iş birliğinin düzenlediğimiz çalıştaylarda ortaya çıkan görüşlerdeki beklentilere yaklaşmaktan uzak olduğunu söyleyebilirim.

*-COVID-19, dünya genelinde ilk kez görülen bir virüs olması nedeniyle bireylerde büyük bir korku ve panik yarattı. Medyanın da zaman zaman bu korkuları pekiştirici gerçek dışı haberler ürettiğine tanıklık ettik. Medyanın toplumlarda korku ve panik yaratan haberlere yer vermesinin temelinde ne gibi etmenler bulunmaktadır?*

Proje ekibimizdeki arkadaşımız Hande Özgencay (Demirci) o yıllarda gündemde olan domuz gribi haberlerindeki panik yaratan unsurlar üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştı. Haberlerin halkı kaygı, korku ve paniğe nasıl sürüklediğini tezinde örneklerle açıklamıştı. Her haberin herkes üzerinde aynı etkiler yaratabileceğini söylememiz doğru olmaz. Ancak hiç beklemediğimiz kişiler üzerinde bizim en basit diye gördüğümüz içeriklerin bile kaygı ya da korku uyandırması olasılık dâhilindedir. Özellikle de mesele insanın canı ve sağlığı olunca sağlık haberlerinin öneminin diğer tüm haber türlerinden çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Ekonomi haberi yalan ya da yanlış çıkarsa paranızı kaybedersiniz ama sağlık haberinde kaybedeceğiniz şey sağlığınızdır. Doğrudan gazete ve dergilerdeki sağlık haberleri üzerinden olmasa bile sağlık konulu televizyon ve internet içeriklerinin halkımız üzerinde daha etkili olduğunu görüyoruz. Türkiye genelinde yaptığımız anket çalışmasının sonuçlarına göre halkımızın önemli bir kısmının medyadan duyduğu ürün ya da hizmeti satın alma, medyada gördüğü hastane ya da doktora ulaşma gibi somut davranışlarını tespit ettik. Bunlardan zarar gördüğünü söyleyenlerin sayısı da hiç de az değil. Dolayısıyla sağlık haberciliğine yalnızca COVID-19 haberciliği bağlamında değil, genel olarak eğilmekte, önem vermekte ve bu alanda daha titiz olmakta yarar olduğu söylenebilir. Meseleye bir de şu açıdan bakabiliriz: Bir konuyu haber olabilmesi için çeşitli unsurları içinde barındırması gerekir. Yani gün içinde yaşanan her türlü gelişmeyi haber olarak insanların önüne sunama-

yız. En önemli, en ilginç, en çarpıcı, onları en fazla ilgilendiren şeyleri seçmemiz ve bunları haber yapmamız gerekir. Eski deyişle “köpeğin adamı ısırması haber değildir ama adam köpeği ısırırsa haberdır.” İnsanlar duygusal canlılardır. Dolayısıyla kaygı ve korku da insanların en temel duygularıdır. Bir mesele kaygı ve korku unsurları içeriyorsa ve COVID-19 kadar sağlığımızı, canımızı ve hayatımızı etkileyen bir konuysa, elbette haber olarak dikkate alınmaya değer. Burada ben öncelikle şu ayrıma dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorum: Kaygı ve korkuya neden olduğu iddia edilen içeriğin haber kaynağı kimdir? Bu kaynak ve bilgi ne kadar gerçek ve güvenilirliktir? Habercinin ilk dikkat etmesi gereken şeyin bu olduğunu düşünüyorum. Habercinin ilk sorumluluğu gerçeğe karşı sorumluluktur. Ancak haber kaynağı topluma karşı sorumluluk sahibi biri ise ve o bunları bu şekilde söylemişse burada ilk sorumlu davranması gerekenin haber kaynağının kendisi olduğunu da atlamamız gerekir. İkinci olarak bu haberin sunum biçimine dikkat edilmesi gerekir. Bu sunum biçimi gerçeği ne kadar yansıtmaktadır? Sunum biçimi içeriğin önüne geçmekte midir? Bu da muhabirden çok editörün ve yayın yönetmenini sorumluluğudur. Bütünsel bakış çerçevesinde ben bir sorun söz konusu olduğunda tek bir kişinin bulunarak onun sorumlu tutulmasını pek doğru bulmuyorum. Suçu muhabire atalım, yayın yönetmenine atalım, medya kuruluşuna atalım ya da ‘medya’yı suçlu ilan edelim anlayışını indirgemecilik olarak görüyorum. Bu konuda şu örneği veriyorum: Bir gül bahçesini zehirli sarmaşıklar sarmışsa bunun sorumlusu yalnız başına bahçıvan ya da bahçe sahibi değildir. Tohumun, havanın, suyun, güneşin ve yağmurun payını da irdelemek gerekir. Çünkü bunlardan birinin eksik olması durumunda o sarmaşıkların boy verip büyümesi mümkün değildir. Bunu anlatınca Kemal Sunal’ın *Kibar Feyzo* filminin sonunda söylediği ünlü sözü aklıma geliyor: “Söyle bakalım hâkim bey, kim suçlu?”

*-Bilim insanları, Koronavirüsün yok edilmesine yönelik çalışmalarına devam ediyor. Ancak medyada sık sık aşının bulunduğu dair gerçek dışı haberler yer aldığını görüyoruz. Olumlu sonuçlanan bir çalışma olmamasına karşı medya neden umut tacirliği yapmaktadır? Bireylere önce umut verilmesi ve ardından hayal kırıklığı yaşatılması, bireyleri psikolojik olarak nasıl etkilemektedir?*

Aşı çalışmalarında geline noktalarla ilişkin açıklamaları medya yapmıyor, haber kaynakları yapıyor. Bu haber kaynaklarının başında da dünyanın en büyük devletlerinin başkanları ve Dünya Sağlık Örgütü geliyor. “Aşı bulundu” haberlerini de “yok aslında o aşı değil” haberlerini de yine medyadan öğreniyoruz. “Medya” kavramını canlı bir varlık ya da tek bir kişi gibi değerlendirmeyelim. Gerçekçi olalım, genelleme tuzağına biz de düşmeyelim. Medya, kitle iletişim araçları demek. Yalnızca Türkiye’de 30’a yakın ülke çapında dağıtımı yapılan günlük gazete, 500’ün üzerinde günlük yerel gazete, yüzlerce dergi, binlerce radyo kanalı, pek çok televizyon kanalı ve sayısız internet haber sitesi bulunuyor. Dijital mecralar ise ülkedeki herkesin elinin altında, herkes birer yayıncı... Medya, kitle iletişim araçları demek. Şimdi medyanın tamamının aynı ya da benzer tutum içinde olduğunu söylememiz aslında pek de doğru olmaz. Ancak bazı yayıncıların farklı niyet, amaç ya da

beklentilerle ya da tamamen bilinçsiz bir şekilde bizim beğenmediğimiz ya da eleştirdiğimiz içerikleri yayınladığını söyleyebiliriz. Bunların tamamını “umut tacirliği” olarak nitelememiz de aslında tamamen doğru olmaz. Aşının bulunması konusu devlet başkanları arasında bir yarışa ve güç gösterisine de dönüşmüş durumda. Umut tacirliğinden çok daha fazlası, çok daha başka şeyler var yani... ABD'nin Dünya Sağlık Örgütü ile olan meselesi, ABD'nin Çin ve Rusya ile olan ilişkisi, Avrupa devletlerinin ortaya çıkacak aşı pastasına yönelik ticaretten pay alma yarışı bence umut tacirliğinin daha üzerinde bir duruma işaret ediyor. Bunların ne olduğunu önümüzdeki aylarda belki daha iyi anlayabileceğiz. Ancak şimdilik neyi yalan, neyin gerçek olduğunu tam olarak anlamakta, kime ne derece güvенеbileceğimizi kestirebilmekte biraz zorlandığımız bir dönem. Aylar sonra o çok güvendiğimiz kişi ya da kurumların bile “pardon” dediklerini duyarsak şaşırılmayalım. Domuz gribi ve aşısında neler yaşadığımızı şöyle bir hatırlarsak kimlerin özür dilediğini ve asıl meselenin ne olduğunu görebiliriz. Bu meseleye de daha temkinli yaklaşabiliriz.

Şimdi tekrar başa dönersek, elbette sağlık haberciliğinin en önemli ilkesi “önce zarar verme”dir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin *Gazetecinin Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi*'nde şöyle denir:

Sağlık konusunda sansasyondan kaçınılmalı, insanlara umutsuzluk veya sahte umut verecek yayım yapılmamalıdır. Tıbbi alandaki araştırmalar, kesinleşmiş sonuçlar gibi yayımlanmamalıdır. Hastanelerde araştırmalar yapan, bilgi ve görüntü almaya çalışan gazeteci kimliğini belirtmeli ve girilmesi yasak bölümlere ancak yetkililerin izniyle girmelidir. Yetkilinin hastanın veya yakınının izni olmaksızın hastane ve benzeri kurumlarda hiçbir yolla ses ve görüntü alınmamalıdır.

*-Küresel bir sorun haline gelen COVID-19 salgınının medya kuruluşlarının kendi ideolojileri doğrultusunda farklı açılardan ele alınışını nasıl yorumlayabiliriz? Bu süreçte her medya kuruluşu kendi ideolojisine uygun bir gerçeklik yaratma çabasına girmiş olabilir mi?*

Şimdi dünyada farklı medya anlayışları var. Yani “nasıl bir medya istiyoruz?” sorusunun yanıtı dünyanın farklı ülkelerinde farklı biçimlerde tanımlanmış. Tarihten bu yana bu böyle olmuş. Tek bir medya anlayışı söz konusu değil. Otoriter anlayış, liberal anlayış, totaliter anlayış, toplumsal sorumluluk anlayışı, devletin gelişmesini esas alan anlayış ya da birlikte gelişmeyi esas alan anlayış gibi farklı anlayışlar söz konusu. Bunları literatürde “basın kuramları” adıyla inceleyebilirsiniz. Bu bağlamda sizin sorunuza farklı bakış açısıyla farklı yanıtlar verebilmek mümkün. Türkiye’de genel olarak medya eleştirilerinin işimize geldiği zaman işimize gelen kuramı temel alarak yaptığımızı düşünüyoruz. Türkiye’de nasıl bir medya olmalı sorusuna farklı kesimlerden farklı yanıtların gelmesi de şaşırtıcı değil. Daha çok eklektik bir anlayış söz konusu... Bu bağlamda demek istiyorum ki liberal bakış açısıyla isteyen herkesin istediği her şeyi söylemesinde bir sakınca yoktur. İsteyen istediği ideoloji ya da bakış açısıyla istediği şeyi yazar. Toplumsal sorumluluk anlayışıyla meseleye yaklaşacak

olursanız, bir takım etik ilke ya da anlayışlara sahip olmamız gerektiği ortaya çıkar. Kamunun bilgi edinme, haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkından söz edebiliriz. Tarafsızlık, nesnellik, kamu yararı, kamunun bilme hakkı, medyanın rol ve işlevleri gibi tartışmaları gündeme getirebiliriz. Bu tartışmalar da ülkedeki genel siyasi tartışmalardan çok da uzak değildir. Hatta onların bir parçasıdır. Medya topluma ayna mı tutmalıdır yoksa topluma kılavuzluk mu etmelidir? Bu kılavuzluk neyi ne kadar aydınlatacak, bizi nereye götürecektir? Bu tartışmalar ülkenin genel siyaset tartışmalarından çok uzak tartışmalar değildir.

*-Pandemi sürecinde "kanaat önderi" olarak adlandırılan uzmanların medyayla ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz? Uzmanların COVID-19 hakkındaki açıklamaları toplumu doğru bilgilendirmede yeterli midir? Yoksa uzman diye gördüğümüz medya ilgisini çekmeyi başaran "fast thinkers" (hızlı düşünler) uzmanlar mı?*

Pandemi sürecinde pek çok uzmanın ve hekimin medyada kanaat önderine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu kişilerden bazılarına uzman diyorsak, bu kişiler de elbette dünyadaki gelişmeleri izlemekte ve bunları bizlere aktarmaktalar. Ulaştıkları bilgi neyse bize en nesnel şekilde aktarmaya çalışanlar olduğunu görüyoruz. Buradaki nesnellikten kastım bir görüş ya da açıklama karşısında farklı ve değerli bakış açılarının neler olduğunu bize açıklıyorlar. Bu tür açıklamaların son derece yararlı olduğunu düşünüyorum. Yani kanıt ve bilgiye dayanan açıklamaları önemsiyorum. Ancak elbette bu tür açıklamalar dışında da açıklamalara şahit oluyoruz. Bu noktada da asıl önemli olanın biraz da medya okuryazarlığı olduğunu düşünüyorum. Halkımızın medya okuryazarlığı düzeyi ne kadar yükselirse medyadan kendilerine ulaşan içerikleri o derece doğru değerlendirebileceklerine inanıyorum. Yalnızca kişisel görüş, tahmin ya da sezgilerini dile getirenlerle bir takım isim, kanıt ya da bilgileri karşılaştırmalı olarak sunan, farklı kaynaklardan da teyit edebildiğimiz ve doğrulatabildiğimiz uzman kişilere daha fazla önem verir onları daha çok takip edersek sanıyorum biz de medyanın tüketicileri olarak kendi üzerimize düşeni yapmış oluruz. Medya bize kaliteli ve kalitesiz içeriği aynı anda sunuyor. Biz renkli, allı pullu, süslü içeriğe daha çok rağbet ettikçe bu tür içerikleri görmeye devam edeceğimizi de unutmamız gerekiyor. Biz kaliteli olana yöneldikçe kalitenin de yükseleceğini söyleyebiliriz. Yoksa sihirli bir değnek dokunup medyadaki tüm sorunları bir anda ortadan kaldıracak, uzman olanla olmayanı birbirinden ayıracak, bize en doğru içeriği sunacak değil... Bizim, toplum olarak bu tür içerikleri talep ediyor olmamız ve bu konudaki rahatsızlığımızı dile getirmemiz çok daha önemli... Medya içeriklerinden rahatsız olanların başvurabilecekleri pek çok yer var. Yayın kuruluşlarının telefon ve e-posta adresleri var. Televizyon ve radyo içeriklerini RTÜK'e şikâyet edebiliyoruz, beğenilerimizi iletebiliyoruz. Dolayısıyla biraz geribildirimde bulunmakta da yarar var. Ben şuna da inanıyorum: Eğer gerçekten beğendiğimiz, takdir ettiğimiz uzmanlar varsa, yayın kuruluşları varsa, muhabirler varsa bunların da ifade edilmesi adeta bir vatandaşlık borcu... Marifet, iltifata tabidir. Yani yeşertmek istiyorsak onu daha fazla sulamamız gerekir...



*-McLuhan, gelişen teknolojiler ile birlikte dünyanın küresel bir köye dönüştüğünü ve sınırların ortadan kalktığını söylemektedir. Günümüzde de sosyal medya bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasında oldukça etkili bir araç. Salgın sürecinde de haberlerin geleneksel medyanın yanı sıra sosyal medyadan da paylaşıldığını ve takip edildiğini gördük. Sosyal medya sağlık haberciliğini nasıl etkiliyor?*

Sosyal medyaya ben dijital medya diyorum ama bu kavram bile bence tam olarak doğru bir kavram değil. *Facebook, Instagram, YouTube* ya da *Twitter* gibi ortamlardan söz ediyoruz. Her bir bireyin internet bağlantısı üzerinden yayıncı olabildiği, küresel ortam sağlayıcıların bu içerikler arasından belirli olanları bize belirli bir sıra ile gösterdiği ortamlar... Her birinin kullanıcı profili diğerinden farklı... Ancak literatürde sosyal medya denilince genellikle *Twitter*'dan söz ediliyor. Türkiye'de genç ve orta yaşta erkeklerin ağırlıklı olarak hâkim olduğu, daha çok tepkisel ve dürtüsel içeriklerin öne çıktığı, kimilerine göre hiçbir mecrada olmadığı kadar özgürlükçü bir ortam... Her türlü dedikodunun yayılmasına, manipülasyonun yapılmasına olanak sağlayan bir ortam... Bununla birlikte doğruluğundan ya da yanlışlığından çok emin olmasak bile diğer mecralarda yer bulamayan, farklı içeriklere erişebildiğimiz, kendi gündemini kendi oluşturabilen, anlık karşılıklı etkileşime sahip bir ortam. Dedikodu, yorum ve eleştiri kısmını bir kenara bırakırsak *Twitter*'da paylaşılan sağlık konulu içeriğin büyük bölümü ya da neredeyse tamamı internet sitelerinde, gazete, dergi ve televizyon kanallarında yayınlanan içerikler. Bunların paylaşımları şeklinde... Yani geleneksel medyada yer alan sağlık konulu içerikler daha sonra dijital medya aracılığıyla çok daha fazla okuyucuya ulaşıyor. En çok paylaşılan içerikleri üretenler yine geleneksel medyanın içerik sağlayıcıları. Bunun dışında kimi hekimlerin ve hastanelerin daha çok kendi imajları açısından yaptıkları paylaşımlar öne çıkıyor. *YouTube* üzerinde kanal açanların sayısı da pandemi sürecinde oldukça arttı. Orada da kimi uzmanların sağlık konularına şu ya da bu şekilde değindiklerini görüyoruz. Özellikle de beslenme, güzellik ve psikolojik boyutlara yönelik içerikler dikkatimi çekiyor. Biz bir yandan geleneksel medyada sağlık haberciliğine yönelik etik ilkelerden, yalan-yanlış haberlerden söz ederken diğer yanda, dijital medyada bunlardan tamamen yoksun ya da yayıncı kişinin vicdanına kalmış içeriklerle karşı karşıya kalıyoruz. Şimdilik dijital medya platformlarının çok daha kaotik ve karmaşık bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

*-Sağlık haberciliğinde karşılaşılan misenformasyonun (kasıt olmaksızın sahte bilginin paylaşılması) ve dezenformasyonun (sahte olduğu bilinen bilgilerin bilinçli olarak yaratılması ve paylaşılması) önüne geçmek için neler yapılmalı ve ne gibi önlemler alınmalıdır?*

Sağlık haberciliğinde bu tür içeriklere yönelik ne yapılması gerektiğini araştırma projemize katılan 150 uzmana sorduk. Pek çoğundan bir komisyon kurulması ve bunların denetlenmesine, cezalandırılmasına ilişkin görüşler aldık. Bunların neler olduğunu *Check Up Sağlık İletişim* kitabında bulabilirsiniz. Bizim aklımıza genel olarak bir yanlış ya da kusur gördüğümüzde hemen onu yargılamak, mahkeme kurup cezalandırmak geliyor. RTÜK ya da Reklam Kurulu bu tür



şikâyetleri değerlendirerek gerekli cezaları kendi açılarından değerlendirerek veriyor. Bizim projemizin sonunda gerçekleştirdiğimiz çalıştayda da böyle bir komisyon kurulması ve internet üzerinden sorunlu içerikleri ilan ederek doğrusunu halka duyurması gibi bir takım öneriler ortaya çıkmıştı. Yani bir benzetme yaparsak bahçede zehirli sarmaşıklar varsa biz bunları kamuoyuna ilan edecektik, doğrusu budur diyecektik. O gün düşünülen şeyin bir benzerini bugün günümüzde *teyit.org* ve benzeri yapıların her türlü içeriğe yönelik olarak yaptıklarını görüyoruz. Yani medyadaki içerikleri alıp doğrusunu ve yanlışını bizlere gösteriyorlar. Neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu anlayabiliyoruz. Yine de medyadaki her türlü misenfermasyonu ya da dezenformasyonu anlayabildiğimizi söylememiz pek de mümkün değil. Ne ekonomi alanında, ne siyaset alanında ne de sağlık alanında... Benim önerim bu tür müdahaleleri medya dışında bir komisyondan ya da devlet kurumlarından ya da sivil toplum örgütlerinden beklemek yerine medya kurumlarının özdenetim mekanizmalarını harekete geçirmelerini sağlamak. Bunu nasıl yapabiliriz? Elimizdeki kumandayla ya da cep telefonuyla yapabiliriz örneğin... Beğenmediğimiz kanalı izlemeyiz, doğruluğuna inanmadığımız içeriği paylaşmayız, doğru bulduğumuz içeriği, takdir ettiğimiz uzmanı daha çok paylaşırız. Sorgulamayı, karşılaştırmayı, eleştirel bakabilmeyi ve körü körüne bir şeylere inanmamayı başarabilirsek, kendimizi, duygu ve düşüncelerimizi daha az tepkisel ve dürtüsel olmaya çalışarak ifade edebilmeyi becerebilirsek birçok şeyin değişebileceğine inanıyorum. Yani meseleyi toplumsal bir bilinçlenme ile mümkün görüyorum. İşte bu nedenle ilköğretim mezuniyet oranının yüzde 50'lerden çok daha yukarılara taşınması gerektiğine inanıyorum. Aynı yüksek seviyenin eğitimin kalitesinde de yakalanması gerektiğini düşünüyorum.

**Çıkar çatışması :** Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

**Finansal destek :** Finansal destek bulunmamaktadır.

**Conflict of interest :** There are no conflicts of interest to declare.

**Financial support :** No funding was received for this study.